

Domsagohistorik

Luleå tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Luleå tingsrätt

Domsagoutvecklingen från slutet av 1600-talet till början av 1800-talet

1670 utgjorde hela dåvarande landskapet Västerbotten en enda domsaga med en häradshövding. Tio år senare (1680) beslutade Kungl. Maj:t att den stora domsagan skulle delas upp i två delar: det norra kontraktet och det södra kontraktet. Vardera kontrakt skulle få en egen häradshövding och dessutom tillsattes en extra ordinarie domhavanden (med titeln justitiarie) för lappmarkerna i Västerbotten. I norra kontraktet låg Torne och Kemi lappmarker (som förlorades till Ryssland vid freden 1809). I södra kontraktet ingick Lycksele, Arvidsjaur, Arjeplog, Jokkmokk och Gällivare lappmarker (dvs. Ume, Pite och Lule lappmarker). Mellan åren 1680 och 1820 ingick i Västerbottens södra kontrakt tingslagen Umeå, Skellefteå, Löfvånger, Burträsk och Bygdeå samt ovannämnda lappmarker. Det norra kontraktet omfattade Piteå, Luleå, Råneå, Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Karesuando (som tidigare hette Enontekis), Neder- och Övertorneå tingslag.¹ 1820 överfördes Jokkmokks och Gällivares tingslag från det södra till det norra kontraktet. Samtidigt tillkom Nordmalings tingslag till den södra domsagan. Nordmaling hade tidigare legat under Ångermanlands norra domsaga.

Domsagoutvecklingen under 1800-talet

1820 bildades en ny domsaga i det södra kontraktet under benämningen Västerbottens norra domsaga. Detta medförde i sin tur att det norra kontraktet tvingades att byta namn för att undvika missförstånd och förväxlingar. Det bestämdes att det nya namnet skulle vara Norrbottens domsaga. 1838 ändrades dock namnet på nytt efter det att Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Karesuando, Neder- och Övertorneå och Pajala brutits ut och bildat en egen domsaga under namnet Norrbottens norra domsaga. De återstående tingslagen samlades i Norrbottens södra domsaga. Domsagans kansliort placerades i Haparanda från och med 1839.

Den södra domsagan genomgick vissa förändringar 1877 då Piteå och Råneå tingslag bröts ut ur jurisdiktionen. Piteå bildade en ny domsaga tillsammans med Arvidsjaur och Arjeplogs tingslag under benämningen Piteå domsaga (Piteå domsaga, se Piteå tingsrätt). De kvarvarande tingslagen i den södra domsagan (förutom Råneå) fick nu namnet Luleå domsaga. Samma år (1877) ändrade den norra domsagan namn till Torneå domsaga i samband med vissa judiciella förändringar. Neder- och Överkalix tingslag hade brutits ut och slogs nu samman med Råneå från Norrbottens södra domsaga och Gällivare tingslag till Kalix domsaga (Kalix domsaga, se Haparanda tingsrätt).² 1904 bildades Gällivare domsaga då Gällivare tingslag från Kalix domsaga slogs samman till en egen jurisdiktion tillsammans med Jukkasjärvi och Karesuando tingslag från Torneå domsaga (Gällivare domsaga, se Gällivare tingsrätt).

Luleå domsaga

Från och med 1877 omfattade alltså Luleå domsaga Nederluleå, Överluleå och Jokkmokks tingslag (Överluleå tingslag och Jokkmokks tingslag, se Bodens tingsrätt).

Luleå tingslag hade sin tingsplats vid kyrkan Luleå gamla stad. I slutet av 1600-talet höll man ting på gästgiverigården i Gammelstaden. 1683 ville sockenborna sälja gästgiveriet. Landshövdingen gav sitt samtycke till detta om invånarna istället uppförde en ”godh och wacker Sochne- eller Tingsstugu”.³ Ett byggnad uppfördes också men det är oklart när den stod klar. Troligen togs huset i

¹ Almquist, 1954, s. 435ff.

² Bihang till SFS 1876 nr 25 s. 8.

³ Nordberg, 1965, s. 320.

bruk kring 1690, och tingen hölls därefter ingen hölls i den kombinerade tings- och sockenstugan. 1754 uppfördes en ny sockenstuga (den fjärde i ordningen) på platsen. I huset fanns en tingsal och två celler för häktade. Tings- och sockenstugan låg ursprungligen vid torget norr om kyrkan, men flyttades 1979 till sin nuvarande plats nedanför sockenmagasinet vid kyrkan i Gammelstaden. Byggnaden inrymmer idag ett kafé.⁴ På 1810-talet uppfördes en ny tings- och sockenstuga alldeles invid kyrkan i Gammelstaden. I huset fanns fem rum, bland annat två mindre salar som användes till ting och sockenstämmor.⁵ Luleå tingslag delades 1831 upp i Nederluleå tingslag och Överluleå tingslag. Överluleå tingslag hade sin tingsplats i Boden (se Bodens tingsrätt) medan Nederluleå fortsatte att hålla ting i Gammelstaden.⁶

Tingshuset i Gammelstaden byggdes om 1845 men revs delvis i början av 1900-talet för att ge plats åt det nya tingshuset, som uppfördes omkring 1900. Vissa delar av det äldre tingshuset byggdes samman med den nya byggnaden. Tingsalen i det nya huset var väsentligt större jämfört med den gamla salen. 1944 uppfördes en ny förvaltningsbyggnad på en tomt i närheten av det gamla löjtnantsbostället, och tingsstället för Nederluleå tingslag flyttades dit. I byggnaden fanns förutom kontorslokaler även en tingsal och andra utrymmen för häradsrätten. Det gamla tingshuset i Gammelstaden revs 1962.⁷

Även i Råneå fanns ett tingsställe. Råneå socken hade bildats 1654. Fram till 1760-talet höll man ting i sockenstugan vid kyrkan i Råneå. Mellan åren 1764 och 1798 användes emellertid Råneå gästgiveri som tingshus.⁸ Någon gång på 1800-talet uppfördes ett tingshus i trä i Råneå. När det nya kommunalhuset stod klart i slutet av 1950-talet flyttades tings dit. På husets bottenvåning fanns en tingsal samt rum för domare, åklagare och notarier.

Rådhusrätter

Staden Luleå grundades 1621 på den plats som nu kallas Gammelstaden. Efter en tid hade en viss landhöjning skett och platsen blev mindre lämplig för stadens lokalisering. Luleå flyttades därför 1649 till sitt nuvarande läge nära Lule älven. Luleå låg under rådhusrätt och domstolsförhandlingarna hölls till en början i en enkel rådstuga. Denna byggnad brann dock ned 1657 och ersattes av en ny rådstuga, även denna av det enklare slaget. Byggnaden förföll snabbt och var vanvårdad.⁹ Det första riktiga rådhuset uppfördes 1693. Byggnaden finansierades genom arvsskatten som staden fått efter den förmögne borgaren Johan Pålssons död några år tidigare. Rådhuset var en tvåvåningsbyggnad i trä med valmat mansardtak. På bottenvåning fanns arrestlokaler och på taket satt en tingsklocka. Det första rådhuset var i bruk från till mitten av 1800-talet. Rådhusbyggnaden revs 1861, men en kopia av huset i naturlig storlek återfinns idag på Gültzaudden i Luleå. Från början av 1860-talet höll rådhusrätten sina förhandlingar i dåvarande stadshusets rådhusal. Huset låg i hörnet av Storgatan och Rådstugatan. 1957 flyttades rådhusrätten till det nybyggda stadshuset

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan byggdes ut, socialvården och bostadsbyggande likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att

⁴ Nordberg, 1965, s. 320.

⁵ *Nya Lagberedningens betänkande*. 1884. Tabell n:o 1 om Nederluleå härads tingslag; Nordberg, 1965, s. 320.

⁶ K.Br. den

⁷ Nordberg, 1965, s. 320ff.

⁸ Bergling, 1964, s. 333.

⁹ Steckzén, 1921, s. 174.

de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna, och rationaliserades.

Ytterligare reformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna. Från och med 1969 slogs Luleå tingslag samman med Luleå stad, och lades därigenom under rådhusrättens jurisdiktion.¹⁰ I början av 1970-talet trädde även den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bildades Luleå tingsrätt. Kansliet och det enda tingsstället placerades i Luleå.¹¹

1997 flyttade Luleå tingsrätt till nya lokaler vid Skeppsbrogatan i Luleå. I samma byggnad återfinns bland annat länsrätten, åklagarmyndigheten, kronofogdemyndigheten och hyresnämnden. Huset ligger centralt inne i Luleå i närheten av järnvägsstationen.

Luleå tingsrätt

Luleå tingslag (Nederluleå och Överluleå tingslag)¹²

Domsagotillhörighet:	1680-1808	Med Piteå, Råneå, Nederkalix, Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Nedertorneå och Övertorneå tingslag samt Torne och Kemi lappmarkers ¹³ tingslag
	1809-1838	Med Piteå, Råneå, Nederkalix, Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Nedertorneå och Övertorneå tingslag samt Jokkmokks och Gällivares lappmarkers ¹⁴ tingslag
	1839-1876	Med Piteå, Jokkmokk och Råneå tingslag (Norrbottens södra domsaga)
	1877-1970	Med Jokkmokks tingslag (Luleå domsaga)
Tingsplatser:	1877	Luleå gamla stad, sedemera flyttad till Gammelstad (för Nederluleås tingslag) Boden (för Överluleå tingslag)

Häradshövdingar:

Henrik Winblad	1680-1695
Olof Burman	1696-1722
Mikael Eurenus Höijer	1722-1756
Petter Folcker	1757-1775
Olof Ekman	1776-1807

¹⁰ K.Br. den 29/3 1968.

¹¹ Koncept den 17/6 1970 från Justitiedepartementet till Hovrätten över Övre Norrland, Dnr 1217/70. Domkretsen omfattade Luleå kommun. Domkretsen omfattning har inte ändrats sedan dess, jfr SFS 1982:996.

¹² Mellan 1877 och 1947 var Luleå uppdelat i två tingslag (Neder- och Överluleå).

¹³ Torne och Kemi lappmarker avträdde 1809 till största delen till Ryssland (idag Finland).

¹⁴ Jokkmokk och Gällivare tillkom 1820 från Västerbottens norra domsaga.

Per Adolf Ekorn	1807-1811
Zacharias Dahl	1812-1838
Lars Olof Boström	1838-1875
Adolf Jakob Robert Krook	1877-1887
Adolf Mathias von Proschwitz	1887-1899
Nils Johansson	1899-1930
Lennart Axel Ludvig Almqvist	1930-1934
Herbert Fagerström	1935-1947
Sven Olof Östberg	1947-

Råneå tingslag¹⁵

Domsagotillhörighet:	1680-1808	Med Piteå, Luleå, Nederkalix, Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Nedertorneå och Övertorneå tingslag samt Torne och Kemi lappmarkers ¹⁶ tingslag
	1839-1872	Med Nederkalix, Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Nedertorneå, Övertorneå och Pajala tingslag (Norrbottens norra domsaga)
	1873-1903	Med Nederkalix och Överkalix tingslag samt Gällivare lappmarks tingslag (Kalix domsaga)
	1904-1947	Med Nederkalix och Överkalix tingslag (Kalix domsaga)
	1948-1970	Egen domsaga (Kalix domsaga)

Tingsplatser:	1877	Rånbyn
	1948	omväxlande Rånbyn, Kalix och Bränna

Häradshövdingar:

Henrik Winblad	1680-1695
Olof Burman	1696-1722
Mikael Eurenus Höijer	1722-1756
Petter Folcker	1757-1775
Olof Ekman	1776-1807
Per Adolf Ekorn	1807-1811
Zacharias Dahl	1812-1838
Lars Olof Boström	1838-1875
Oskar Fredrik Appelberg	1877-1915
Nils Hjalmar Quennerstedt	1916-1932
Karl Arvid Swartling	1933-1940
Adolf Yngve Samuel Kristensson	1940-1947
Lars Gösta Munck af Rosenschöld	1948-

¹⁵ Råneå sammanslogs 1948 med Nederkalix och Överkalix till ett tingslag som var en domsaga.

¹⁶ Torne och Kemi lappmarker avträdde 1809 till största delen till Ryssland (idag Finland).

Litteratur

Almquist, Jan Eric: *Lagsagor och domsagor i Sverige med särskild hänsyn till den judiciella indelningen, Del 1*, Stockholm 1954

Nordberg, Albert: *En gammal Norrbottensbygd: Anteckningar till Luleå sockens historia, del 1*, Luleå 1965

Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Fjärde delen. Bihang. Stockholm 1884. Tabell n:o 1 om Nederluleå härads tingslag

Bergling, Ragnar: *Kyrkstaden i övre Norrland. Kyrkliga, merkantila och judiciella funktioner under 1600- och 1700-talen*, Uppsala 1964

Steckzén, Birger: *Luleå stads historia 1621-1921*, Uppsala 1921